

Тываның Баштыңының 2020 чылда Айыткалында Өвүр кожуунга дорт хамааржыр айтырыглар хөй

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол декабрьда, Тыва Республиканың Дээди Хуралына Айыткалын берген. Республиканың чурттакчылары ол программа документизинге хамаарыштыр бодалдарын илереткен:

Аржаан Ооржак, Өвүр кожуун чагыргазының даргазы: - Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Валерьевич Кара-оолдун «Хөгжүлдениң чаа энергиязы. Тывага чурттаар. Тывага чоргаарланыр» деп айыткалында Өвүр кожууннун чагыргазының 2020 чылдың сорулгаларында болгаш планында чоннун амыдырап-чурттаарына деткимчелер эвээш эвес салдынганын демдеглезе чогуур.

2019 чылда кылып чоруткан ажилдарга хамаарыштыр социал ужурудузалыг тудуглардан кожуун төвү Хандагайтыда Чечек уруглар садында немей чаа корпустун тудуун бо чылын ажылгалче киригеш, аңаа ийи бичии бөлүктү база 10 ажилчын олуттарны тургузар. Чуртталга бажыңнарындан чылдың-на өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралын чидирген уругларга чаа бажыңнары тудуп турары кожуунда эки күсөттүнип турар. Эрткен чылдың төнчүзүнге чедир ниитизи-биле 19 чаа бажыңнары туткан, а 2020 чылда 4 бажыңны кылып.

«Өөредилге» национал төлевилел езугаар Солчур болгаш Саглы сумуларының школаларында спорт залдарында капитал септелгелерни «Чаңгыс демниг Россия» партиязының деткимчезиниң ачызында кылдынган. «Өзүлдениң туружу» деп өөредилге чаартылганының шөлүн Хандагайтының ортумаак билиг школазында ажиткан. Амгы үениң негелделеринге дүүштүр чаа билиглерни уруглар шингээдип ап турарлар.

2019 чылдың күзүн Саглы

болгаш Солчур ортумаак школаларында амгы үениң технологиязының база бир төлевилели - кончуг дүрген дамчыдар интернетти кошканы уругларга-даа, башкыларга-даа өөрүнчүг болуушкун болган.

Чоокта чаа кожууннун ыраккы сумуларына хамааржыр Дус-Даг школазына чаа автомашинаны байырлыг байдалга Чазак даргазының тывысканы база школага бир улуг деткимче болган. Уругларны кожуун төвүнче, азы болза найысылалче экзаменнер дужаарда, олимпиадаларга киржирде, маргылдаалар дээн чижектиг чоруктар кылырынга кончуг дузалыг эт дээрзин чүгле дус-дагжылар эвес, бүдүн Өвүр кожуун өөрүп четтирген.

Тудугларга хамаарыштыр Хандагайтының стадионунда шывыгыг футбол шөлүнүн ажилдары чоруп турар. Ону 2020 чылда чазын байырлыг байдалда ажыдары планнаттынган. Ол ышкаш Чаа-Суур база Саглы суурларга чаа стадионнары кылырын планнаан. Дус-Даг сумузунга «Эзирлерниң уязы» деп чаа төлевилелди спорт яамызы-биле деңге ажилдап тургаш, бо чылын боттандыраар дээнин Тываның Баштыңы деткээн.

Көдээ суурларны чаагай-жыдар дээш бичии уруглар ойнаар шөлчүгештерни суму бүрүзүнде бичиилеп немей тудуп турар.

«Арыг суг» программа-биле Сарыг-Хөл болгаш Саглыда ниитиниң ажылгалына кудуктарны кылганы сумуларның чурттакчы чонунга дыка-ла ажыктыг болган.

Хандагайтының төвүнде уруглар ойнаар шөлчүгештиг, долгандыр чырыктыг, дыштанырынга таарымчалыг болгаш чадаг кижилер кылаштар тротуарлыг «Арыкчыгаш» шөлдү кылдыр кылып дооскан.

Социал төлевилелдер боттанышкыны-биле кожуун иштинде «Социал

картофель», «Социал хөмүр-даш», «Инек - чөмгерикчи малым» дээш хөй ажы-төлдүг болгаш орулгазы эвээш өг-бүлелер чылдың-на деткимчелерни ап турар.

Хандагайтының Геннадий Тумат аттыг культура бажыңында Улусчу театры Россияда театр чылында ажиткан. Уругларның уран чүүл школазында чаа үрер-хөгжүм херекселдерин садып алганы, Саглы, Солчур сумуларының көдээ культура бажыңнарында материалдыг чаартылга болган.

Өвүр кожуун республикада хөй мал-маганныг кожууннарының санынче кирип турар. 2016 чылдан тура «Кыштаг - аныяк өг-бүлөгө» губернатор төлевилелинде кожуундан 24 аныяк өг-бүлө киржип турар. Кожуунда 3 муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгелер көдээ ишчилерниң чымыштыг ажил-амыдыралына чиик болзун дээш машина-техника-даа, мал-маган-даа талазы-биле деткимчелерни чазактан ап турар. 2019 чылда Саглы сумузунун арат ажил-агылыг малчыны бурят «буубей» уксаалыг 100 баш кошкарларны алган. Кожууннун көдээ ажил-агыг эргелелинге Тываның Чазандан УАЗ-фермер автомашинаны база эки көргүзүглери дээш бо хүннерде чаа тракторну алганывыска канчаар-даа аажок өөрүүр-дүр бис.

Кожууннун сайзыралына орук кыдыныг хөй-ниитиниң чөмөнчилге черин ажыдып алыры-биле экономика яамызындан бир хамааты акша деткимчезин алгаш, документация талазы-биле ажилдарны чорудуп турар.

Өвүр кожууннун төп эмнелгези дүрген эмчи дузасын чедирер чаа автомашинаны алдывыс.

«Чурттар аразының «Хандагайты-Боршоо» эрттирилге пунктузу 2021 чылда республиканың хөгжүлделиг чаартылга программазынче кирген. Ону дооскан соонда, дораанна улуг садыг-логистика төвүн тургузар талазы-биле ажылды эгелээр» деп Шолбан Валерьевичиниң 2020 чылда айыткалында киригени кожуунувуска сайзырал болгаш хөгжүлдө дээрзи билдингир.

Тываның Чазак бөлүүндөн хоолгалаан

Сактыышкын болгаш алдарның чылы

Тыл киржикчизи 100 харлаан

Ада-чурттуң Улуг дайынының тиелелгезиниң 75 чылынга тураскаадып Россияда 2020 чылды «Сактыышкын болгаш алдарның» чылы кылдыр чарлаттынганы онзагай төөгү болуп турар. 2020 чылдың январь 5-те Өвүр кожуунда чурттап чоруур Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыл кижикчизи Борбаанай Монгуш 100 харлаан.

Өвүр кожууннун эң-не улуг назынныг хоочуну, хөй ажы-төлдүг энези, Ада-чурттуң Улуг дайынының тыл киржикчизи Борбаанай Ыдым-ооловна Монгуш мугур 100 харлаан. Оң ажы-төлү, салгалдары энерелдиг өгбөзүн, ие иштинге бодарап келгенинден санап турары-биле 101 харлаан деп демдеглеп турарлар.

Борбаанай Ыдым-ооловна 1920 чылда хөй ажы-төлдүг арат Ыдым-тол Сайлыккайевич база Дарыймаа Хенче-Караевна Монгуштарның 2 дугаар уруу болуп Дус-Даг сумузунун Чозага төрүттүнген. 1940 чылда Маадыр Шойбул Сарыг-оолович-биле өг-бүлө тудуп чурттааш, 12 ажы-төлдү толөптиг кижилер кылдыр өстүргеннер.

Будун назынында Торгалыг совхозка үлүг-хуузуун кирип ажилдап чораан. Төрээн суурунга, чурттуңа ынаан, бердингенин Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде көргүскен. Кызыл шеригче кылын, чылыг тоннары, борттерни даарааш, хол-хаптарын аргааш чорудуп турган. Хууда шээр болгаш бода малын, аъттарын эвээш эвести чоруткан. Граната октап база адаарында дайынчы белеткелди эрттип турган.

Совхозка ажилдап турган чылдарында мал бажын хөйү-биле өстүр азырап, эки үре түңнелдиг ажылы дээш чангыс эвес удаа шаңнадып, мактадып келген. «Иениң алдары» Ордениниң III база II чадазының, «Ада-чурттуң Улуг дайынының Тиелгезиниң юбилейлиг 60 база 70 чылдарының

медальдарының, «Күш-ажылдың хоочуну» медалының эдилекчизи. Тыва Республиканың Дээди Хуралының көдээ ажил-агыг яамызының Хүндүлүг бижиктери-биле шаңнаткан. 2016 чылда Өвүр кожууннун тургустунганындан бээр 75 чыл ою-биле медальды тывыскан. Россияның Херээженнер чөвүлелиниң мурнундан медаль-биле шаңнаткан.

Амгы үеде Борбаанай Ыдым-ооловна улуг уруу Зоя Шойбуловна Даржайның 11 кижиге жигуннүг өг-бүлөзүнде чурттап олурар. Кырган ие 12 ажы-төлүндөн ангыда 66 уйнуктарының уйнуктарында энерелдиг ава болуп, аргасумезин берип чоруур.

Назы-хары улгадып, кадынының байдалы-биле чылдың эгезинде кожууннун төп эмнелгезинге чыткан хүннеринде Тываның Кадык-камгалал яамызының сайыды Артыш Михайлович Сат база ужуражып четкеш, чаа-чылдың белээн сунган.

Чиге төрүттүнген хүнүнде тыл киржикчизи, хөй салгалдыг энеге Тываның Чазаның даргазының оралакчызы Органа Доржуевна Натсак Тыва Чазактың мурнундан «Тываның алдарлыг ажилдакчызы» деп атты тывыскан. База өөредилге болгаш эртем яамызының, күш-ажыл болгаш социал сайзырал яамыларының ажилдакчылары, кожуун чагыргазының удуртукчулары байыр чедирип, суй-белектиг аалдап четкеннер.

Айдысмаа Маадыр-оол